

הרצאה 3
תת-חבורות, תת-חוגים ותת-שדות

הגדרה 1. תהי $(G, \cdot)$ חבורה כלשהי. תת-קבוצה $H \neq \emptyset$ של G נקראת תת-חבורה של G (סימון $H \leq G$) אם היא חבורה ביחס לפעולה של G .

מהגדרה זו נובע ש- $H \leq G \wedge F \leq H \Rightarrow F \leq G$.

טענה 1. תת-קבוצה $H \neq \emptyset$ תהיה תת-חבורה אם ורק אם היא מקיימת שלושה תנאים:

א. $\forall a \in H \forall b \in H \quad ab \in H$

ב. $e \in H$

ג. $\forall a \in H \quad a^{-1} \in H$

הוכחה.

$H \leq G \Leftrightarrow$ א-ג.

א. H מקיימת 4 אקסיומות של חבורה, בפרט היא מקיימת את אקסיומת סגירות השקולה לתנאי א' של הטענה.

ב. בחבורה H יש איבר היחידה כלפי הכפל: e_H . לכן $e_H \cdot e_H = e_H$. בחבורה G יש איבר הפכי ל- e_H . לכן

$$e_H \cdot e_H = e_H \Rightarrow (e_H)^{-1} \cdot (e_H \cdot e_H) = (e_H)^{-1} \cdot e_H = e \Rightarrow e_H = e \Rightarrow e \in H$$

ג. מפני ש- H חבורה, לכל $a \in H$ קיים $b \in H$ כך ש- $a \cdot b = b \cdot a = e_H = e$. נכפיל את השוויון $a \cdot b = e$ משני הצדדים ב- a^{-1} . אז נקבל $b = a^{-1} \cdot (a \cdot b) = a^{-1} \cdot e$. לכן

$$a^{-1} \in H$$

$H \leq G \Rightarrow$ א-ג.

תנאים א-ג הן אקסיומות G1, G3, G4 בהתאם. אקסיומה G2 נובעת מהחוק האסוציאטיבי שמתקיים בכל חבורה G . מ.ש.ל.

מהגדרה של תת-חבורה נובע שכל תת-חבורה H של חבורה G היא חבורה בפני עצמה ביחס לפעולה של G .

בכל חבורה G תמיד ישנן 2 תת-חבורות: היא עצמה ותת-חבורה טריביאלית: $\{e\}$, כלומר תמיד מתקיים ש- $G \leq G$ ו- $\{e\} \leq G$.

טענה 2. תת-קבוצה $H \neq \emptyset$ תהיה תת-חבורה אם ורק אם היא מקיימת:

$$\forall a \in H \forall b \in H \quad ab^{-1} \in H$$

הוכחה.

אם H תת-חבורה, אז היא מקיימת את התנאים א-ג של טענה 1 ולכן היא גם מקיימת את התנאי $\forall a \in H \forall b \in H \quad ab^{-1} \in H$.

נניח עכשיו ש- H מקיימת $\forall a \in H \forall b \in H \quad ab^{-1} \in H$ ונוכיח שהיא מקיימת את התנאים א-ג של טענה 1.

ניקח $h \in H$ (זה אפשרי, כי $H \neq \emptyset$) כלשהו. אז $e = hh^{-1} \in H$ ותנאי ב' מתקיים.

ניקח $h \in H$ כלשהו. אז $h^{-1} = e \cdot h^{-1} \in H$ ותנאי ג' מתקיים.

ניקח $a, b \in H$ שני איברים כלשהם. הוכחנו ש- $b^{-1} \in H$. לכן

$$a \cdot b = a \cdot (b^{-1})^{-1} \in H \quad \text{מתקיים.} \quad \text{מ.ש.ל.}$$

דוגמה 1. נביט בחבורה $\mathbb{Z}$ ביחס לחיבור. לכל מספר טבעי n הקבוצה $n\mathbb{Z} := \{nx \mid x \in \mathbb{Z}\}$ היא תת-חבורה ביחס לחיבור, מפני שהיא מקיימת את התנאים של טענה 2.

דוגמה 2. נביט בחבורה $\mathbb{Z}_{12} = \{0,1,2,3,4,5,6,7,8,9,10,11\}$ ביחס לחיבור. תת-הקבוצה $H = \{0,3,6,9\}$ היא תת-חבורה ביחס לחיבור. תת-הקבוצה $H = \{0,3,6,10\}$ לא תת-חבורה מפני ש- $3+6=9 \notin H$.

טענה 3. אם $H \leq G, F \leq G$, אז $H \cap F \leq G$.
הוכחה.

$H \cap F \neq \emptyset$ מפני ש- $e \in H \cap F$. מהטענה 2 נובע שמספיק להוכיח ש-
 $xy^{-1} \in H \cap F$ לכל $x, y \in H \cap F$ ולכל $x \in H \cap F, y \in H \cap F$ שייכים לחבורה H לכן
 $xy^{-1} \in H$. באופן דומה ניתן להוכיח ש- $xy^{-1} \in F$. מכאן נובע ש- $xy^{-1} \in H \cap F$.
 מ.ש.ל.

באופן דומה ניתן להוכיח שחיתוך של מספר כלשהו של תת-חבורות גם היא תת-חבורה.

בעיה 2. הוכח שאיחוד $H \cup F$ של שתי תת-חבורות יהיה תת-חבורה אם ורק אם $H \subseteq F \vee F \subseteq H$.

הגדרה 2. תת-קבוצה $S \neq \emptyset$ של חוג R נקראת **תת-חוג** אם היא מקיימת את התנאים הבאים:

- א. S תת-חבורה של חבורה $(R, +)$.
- ב. S סגורה ביחס לכפל.
- ג. $1 \in S$.

טענה 4. כל תת-חוג S של חוג R הוא חוג בפני עצמו (ביחס לפעולות של R).
הוכחה.

מפני ש- S תת-חבורה של החבורה $(R, +)$, היא מקיימת את האקסיומות A1-A5 של חוג.

מתנאים ב' ו ג' של ההגדרה 2 נובע ש- S מקיימת את האקסיומות M1, M3. האקסיומה M2 (החוק האסוציאטיבי לכפל) והחוקים הדיסטריבוטיביים נובעים מהחוקים המתאימים שמתקיימים ב- R .
 מ.ש.ל.

לא כל תת-קבוצה של חוג R שהיא חוג ביחס לפעולות R תהיה תת-חוג במובן של ההגדרה 2 (ראה את הדוגמה 3).

דוגמה 3. נביט בחוג $\mathbb{Z}_6 = \{0,1,2,3,4,5\}$ תת-הקבוצה $H = \{0,2,4\}$ היא לא תת-חוג לפי ההגדרה 2 מפני ש-1 לא שייך ל- H . אבל H מקיימת את כל האקסיומות של חוג ביחס לפעולות ב- $\mathbb{Z}_6$. למשל, איבר-היחידה של H ביחס לכפל שווה ל-4.

דוגמה 4. נביט בתת-הקבוצה $S = \left\{ \begin{pmatrix} a & -b \\ b & a \end{pmatrix} \mid a, b, c, d \in \mathbb{R} \right\}$ של חוג המטריצות

$M_2(\mathbb{R})$. בדיקה ישירה מראה שהקבוצה S מקיימת את כל התנאים של ההגדרה

2, ולכן היא תת-חוג של $M_2(\mathbf{R})$.

הגדרה 3. תת-קבוצה $S \neq \emptyset$ של שדה R נקראת תת-שדה אם היא מקיימת את התנאים הבאים:

א. S תת-חוג של R .

ב. $\forall s \in S \setminus \{0\} \quad s^{-1} \in S$.

דוגמה 5. המספרים הרציונאליים $\mathbf{Q}$ מהווים תת-שדה של השדה $\mathbf{R}$.

טענה 5. תת-קבוצה $S \neq \emptyset$ של שדה R תהיה תת-שדה אם ורק אם היא מקיימת את התנאים הבאים:

א. S תת-חבורה של החבורה $(R, +)$.

ב. $S \setminus \{0\}$ תת-חבורה של $(R^*, \cdot)$.

הוכחה.

אם S תת-שדה, אז S תת-חוג ולכן תת-חבורה של החבורה $(R, +)$. מהגדרת תת-שדה נובע ש- $S \setminus \{0\}$ סגורה כלפי כפל, $1 \in S \setminus \{0\}$ ו- $s^{-1} \in S \setminus \{0\}$ לכל $s \in S \setminus \{0\}$. לכן $S \setminus \{0\}$ תת-חבורה של $(R^*, \cdot)$ (ראה טענה 1). להפך, אם S מקיימת א-ב, אז S סגורה כלפי הכפל ו- $1 \in S$. לכן S תת-חוג של R . בנוסף לזה, מסעיף ב' נובע ש- $s^{-1} \in S \setminus \{0\}$ לכל $s \in S \setminus \{0\}$. לכן S תת-שדה. מ.ש.ל.

בעיה 1. הוכח שלחוג $\mathbf{Z}_n$ יש תת-חוג אחד בלבד – הוא עצמו.

בעיה 2. הוכח שקבוצות כל המספרים הממשיים מהצורה $a + b\sqrt{2}$, $a, b \in \mathbf{Q}$ היא תת-שדה של $\mathbf{R}$.

בעיה 3. יהי F שדה כלשהו. נבחר איבר $a \in F$ ונגדיר את קבוצת המטריצות

$$S_a = \left\{ \begin{pmatrix} x & y \\ ay & x \end{pmatrix} \mid x, y \in F \right\} \subseteq M_2(F)$$

א. הוכח ש- S_a תת-חוג של $M_2(F)$.

ב. הוכח שאם בשדה F לא קיים שורש ריבועי ל- a (כלומר, $a \neq b^2$ לכל $b \in F$) אז S_a שדה.

בעיה 4. הוכח שהקבוצה $S = \left\{ \frac{a}{2^b} \mid a, b \in \mathbf{Z} \right\}$ היא תת-חוג של $\mathbf{Q}$. הוכח ש- S לא

תת-שדה.